

Rektor

Anna-Karin Tidén, FD
Forskningssekreterare
Avdelningen för forsknings- och samverkansstöd

Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet

Yttrande över betänkandet **Stärkt fokus på framtidens forskningsinfrastruktur (SOU 2021:65, U2021/03432)**

Sammanfattning

Stockholms universitet noterar med tillfredsställelse att utredningen betonar flexibilitet och utveckling av dagens system snarare än radikal förändring men konstaterar samtidigt att den lämnar viktiga frågor om organisation och finansiering åt andra att lösa.

Stockholms universitet tillstyrker:

- utredningens betoning på tydligare ansvarsutkrävande men understryker behovet av skarpare utvärderingar ur ett nationellt perspektiv och menar att detta i första hand är Vetenskapsrådets ansvar;
- att forskningsinfrastrukturer även framgent generellt placeras vid myndigheter;
- förslaget om ”sambällsinvestering” för ny omfattande forskningsinfrastruktur av nationellt intresse;
- de föreslagna förändringarna i förordningen för SciLifeLab men föreslår att värdunderisitetens gemensamma och lika ansvar för att driva verksamheten bör tydliggöras i förordningen.

Stockholms universitet avstyrker:

- förslaget om att bredda deltagandet i forskningsberedningen till att omfatta de politiska partierna och är tveksamt till möjligheten att utveckla dess roll;
- förslaget om bildandet av en ”Framtida myndighet för forskningsinfrastruktur av särskilt nationellt intresse” och renodlandet av Vetenskapsrådet till att fokusera på finansiering av grundforskning.

Stockholms universitet förordar:

- partssammansatt ansvar för forskningsinfrastrukturer och en utökad användning av förordningsreglering för vissa större forskningsinfrastrukturer;
- att en myndighet för digital infrastruktur inrättas skyndsamt;
- konstruktion av en ny forskningsisbrytare och instämmer i utredningens analys av alternativen och förutsättningarna;

- att MAX IV finansieras direkt via statsbudgeten och på ett sådant sätt att annan forskningsinfrastruktur inte riskeras samt att det nationella ansvaret för MAX IV breddas; vidare att de i utvärderingar identifierade problemen löses så att de unika egenskaperna hinner utnyttjas för att utveckla ett världsledande forskningsprogram.

Inledning

Utredningen ger en bred genomlysning men är konservativ i den meningen att den inte föreslår radikala förändringar i det komplexa landskap som utgör svensk forskningsinfrastruktur. I grunden tycker Stockholms universitet detta är bra men konstaterar samtidigt att utredningen inte föreslår konkreta lösningar på de stora frågor och problem som måste hanteras i närtid, i första hand gällande organisation och finansiering av digital forskningsinfrastruktur men också organisation och finansiering av MAX IV. Givet utredningen innebär det att sektorn kommer att ha ansvaret, och möjligheten, att driva utvecklingen av systemet i samverkan med andra aktörer. Stockholms universitet ser det som i grunden positivt. Emellertid finns i utredningen flera förslag som påverkar förutsättningarna för sektorn att nå framgång och som Stockholms universitet har synpunkter på.

Sveriges val

De grundläggande förutsättningarna för organisering av nationell forskningsinfrastruktur utgörs av två val Sverige har gjort. Det ena är att forskning som finansieras av statliga medel i huvudsak bedrivs vid universitet och inte också vid oberoende starka forskningsinstitut och det andra är att ett huvudansvar för forskningsinfrastruktur, även storskalig sådan, ligger hos universitet och inte hos särskilda organ. Utredningen föreslår ingen radikal förändring i dessa avseenden men stöder Sveriges universitets- och högskoleförbunds (SUHF:s) och Vetenskapsrådets (VR:s) förslag rörande inrättande av en myndighet för digital infrastruktur och förordar generell myndighetsformen som den lämpliga organisatoriska formen. Stockholms universitet stöder dessa ståndpunkter och det är en av två utgångspunkter i remissvaret. Den andra utgångspunkten är att det övergripande målet är forskning av högsta möjliga kvalitet och att forskningsinfrastruktur måste styras av detta mål och inte vara ett ändamål i sig. Utredningens syn är att forskningsinfrastrukturer bör betraktas på samma sätt som andra förutsättningar för att bedriva forskning och att forskningsinfrastruktur bör vara underordnad forskning. Stockholms universitet delar till stor del denna syn men vill understryka att avancerad forskningsinfrastruktur och forskning som regel utvecklas i ett nära samspel samt påminna om att för vissa av de största satsningarna på forskningsinfrastruktur i Sverige har knappast det nationella forskningsbehovet varit avgörande.

Lärosätens samarbete

Givet Sveriges val så är ett välutvecklat samarbete mellan landets stora universitet, som har omfattande forskning och därmed också omfattande forskningsinfrastruktur, centralt. Dessa forskningsstarka universitet har under senare tid inom URFI, Universitetens referensgrupp för forskningsinfrastruktur, utvecklat ett allt bättre sådant samarbete. Denna situation är ny för

lärosäten som tidigare såg varandra mer som konkurrenter än som samarbetspartners. Lärosätena är förstas fortfarande i viss mån konkurrenter men det faktum att deras viktigaste konkurrenter är universitet och forskningsinstitut i andra länder och att man inser att man har mycket att vinna på väl valda samarbeten gör att man kan och vill fortsatt utveckla dessa. Men det ska erkännas att det har sina problem och utmaningar.

Aktörer och komponenter

För att skapa goda förutsättningar för forskningsinfrastruktur är huvudaktörernas respektive roller av central betydelse. Dessa huvudaktörer ser Stockholms universitet vara tre – riksdagen och regeringen, VR och de forskningsstarka universiteten. Det finns förstås många andra viktiga aktörer, som andra finansiärer än VR, industrin, samhället i övrigt och EU. Alla dessa måste de ovan utpekade förhålla sig till men Stockholms universitet menar att ansvaret för systemet ligger hos huvudaktörerna och att ansvarsfördelningen mellan dem därför är av central betydelse. Flera förslag i utredningen berör denna ansvarsfördelning, Stockholms universitet har på vissa punkter här en uppfattning som skiljer sig från utredningens. Bakgrunden till detta rör vilka komponenter som universitetet menar finns för att skapa ett effektivt och dynamiskt forskningsinfrastrukturlandskap som medger att forskningens föränderliga behov och utmaningar kan prioriteras på ett sätt som gynnar nödvändig förnyelse.

Stockholms universitet ser tre sådana komponenter – utvärderingar, överenskommelsebaserat samarbete och förordningsreglering – som verktyg för att skapa ett dynamiskt och effektivt system inom de ramar Sverige har satt upp. Nedan följer i tur och ordning en diskussion om dessa komponenter.

Utvärderingar

Forskning och därmed forskningsinfrastruktur är stadd i ständig förändring och det är av avgörande betydelse att skapa ett system för forskningsinfrastruktur som är dynamiskt och leder till rationella prioriteringsbeslut och genomförande. Idéer till ny forskningsinfrastruktur uppkommer ständigt från forskningens behov. Förslag om ny forskningsinfrastruktur måste utvärderas och det övergripande ansvaret för detta vad gäller nationell forskningsinfrastruktur ligger, och bör som regel ligga, på VR men kan också vara utförarnas ansvar. SciLifeLab är ett välfungerande exempel på det senare. Utvärderingarna måste vara skarpa ur ett nationellt perspektiv. Det är inte bara en fråga om infrastrukturen stöder bra forskning, utan det är också en fråga om den är organiserad på ett effektivt och bra sätt ur ett nationellt perspektiv. I detta senare avseende visar systemet idag brister men exempel på skarpa sådana utvärderingar finns, som VR:s utvärdering av MAX IV, som dock borde gjorts tidigare, och den nyligen utförda utvärderingen av SNIC.

Externa utvärderingar av nationell forskningsinfrastruktur är nödvändiga för att utveckla verksamheten. Här ser Stockholms universitet ett betydande problem i utredningens förslag rörande bildandet av en ”framtida myndighet för forskningsinfrastruktur av särskilt nationellt intresse” (avsnitt 8.6, s. 267) och renodlandet av VR till att enbart finansiera forskning. Detta

skulle innebära att lärosätena tog över ansvaret inte bara av finansiering utan också av organisation och utvärdering av all nationell forskningsinfrastruktur utom de allra största. Extern finansiering baserat på högkvalitativa utvärderingar är kvalitetsdrivande och måste fortsatt genomföras även för mindre forskningsinfrastrukturer än de allra största. Det är inte enbart en fråga om finansiering; den externa finansiärens roll i att, via oberoende utvärderingar, bidra till en stark utveckling är en viktig men, som i föreliggande utredning, alltför ofta underskattad roll.

Överenskommelsebaserat samarbete

Med ”överenskommelsebaserat samarbete” avses att flera lärosäten har ett delat och lika ansvar för att driva och utveckla en forskningsinfrastruktur medan, normalt, ett lärosäte är medelsförvaltare och som sådan också har det administrativa ansvaret för helheten och det formella ansvaret gentemot bidragsgivaren. Samarbeten av detta slag regleras genom överenskommelser mellan olika lärosäten och, eventuellt, delvis av förordning. Att detta skulle vara en bra organisation går på tvärs mot utredningen som istället förordar en renodling där ett lärosäte har hela ansvaret och kan utkrävas detta ansvar. SciLifeLab är exempel på det förra och MAX IV på det senare.

SciLifeLab är oerhört framgångsrikt. Det finns förstås många orsaker till det, men det är Stockholms universitets övertygelse att en avgörande komponent har varit att fyra universitet har ett gemensamt och lika ansvar för själva verksamheten. De olika lärosätena har alla spelat avgörande roller för att utveckla SciLifeLab till vad det är idag och dynamiken mellan dessa lärosäten har lett till en gynnsam utveckling. Om ett lärosäte haft hela ansvaret för verksamheten hade SciLifeLab med största sannolikhet inte varit så framgångsrikt och inte stått så starkt inför framtiden som det nu gör. Naturligtvis har detta partnerskap varit komplicerat och ibland konfliktfyllt men det har fungerat och varit utvecklande. En viktig komponent har varit att ledningspersoner, eller ledningsnära personer, från alla värdunderstiteten deltagit i arbete och beslut. SciLifeLabs ledning träffar regelbundet rektorsrådet bestående av de fyra rektorerna vid värdunderstiteten, varje värdunderstitet har en ledningsnära person i styrelsen, en person som står för den mer övergripande kontakten mellan lärosätet och SciLifeLab samt en person som representerar lärosätets faktiska verksamhet inom SciLifeLab och själv är verksam där.

SciLifeLab är en nationell infrastruktur även om den har sitt ursprung och sin bas på fyra värdunderstitet. Stockholms universitet menar att samarbetet mellan de fyra värdunderstiteten har varit avgörande också för att utveckla den nationella förankringen, nyttan och förtroendet för SciLifeLab. I detta sammanhang måste också inflytandet från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse framhållas. De breda nationella satsningar man har gjort, nu senast med DDLS, Data Driven Life Science, som SciLifeLab ansvarar för, har haft stor betydelse för SciLifeLabs utveckling som nationell resurs och är därmed också ett viktigt exempel på externa aktörers positiva inflytande utöver att enbart finansiera.

En berättigad kritik som framförs mot lärosäten som tillsammans ansvarar för en forskningsinfrastruktur är att man delar på resurserna och att infrastrukturen i själva verket inte är en nationell angelägenhet. I synnerhet gäller denna kritik över landet distribuerade infrastrukturer. Problemet är reellt och viktigt att hantera. Stockholms universitets erfarenhet är att när frågor hamnar på lednings- eller ledningsnära nivå så kommer lärosäten som regel överens och förmår göra det som är det nationellt bästa eftersom man inser att detta är viktigt för helheten och därför åtminstone på sikt också bra för det egna lärosätet även om man "förlorar" i enskilda fall. I själva verket kan inflytande från andra parter också hjälpa det enskilda lärosätet att konstruktivt hantera de inre motsättningar och den interna konkurrens som alltid finns på ett stort lärosäte och som i värsta fall kan vara förlamande.

SciLifeLab har ett högkvalitativt och mycket engagerat internationellt råd som vartannat år utvärderar SciLifeLab. Utvärderingsrapporten är skarp och har konkreta förslag som tas tillvara med stor omsorg i SciLifeLabs fortsatta arbete.

MAX IV som Lunds universitet ansvarar för, har inte samma nationella förankring som SciLifeLab har och har heller inte den typ av regelbundna utvärderingar som har kommit att spela en så stor roll för SciLifeLabs utveckling. Infrastrukturen är i och för sig av helt olika typ men Stockholms universitet menar ändå att finns skäl att överväga om inte utvecklingen av MAX IV skulle gynnas av en organisation och styrning liknande den SciLifeLab har.

Förordningsreglering

Som redan framgått ovan menar Stockholms universitet att nationella forskningsinfrastrukturer med fördel drivs och utvecklas av ett konsortium av lärosäten som har ett gemensamt ansvar för verksamheten snarare än att även detta ansvar läggs på ett enda medelsförvaltande lärosäte. Detta är särskilt viktigt för de stora nationella forskningsinfrastrukturerna som SciLifeLab, MAX IV och SNIC. För att säkerställa ett sådant funktionsätt för vissa stora infrastrukturer kan det finnas skäl för regeringen att reglera vissa övergripande frågor i förordning.

SciLifeLab har en förordningsreglering som delvis tydliggör värduniversitetens roll. I förordningen regleras att SciLifeLab ska ledas av en styrelse och det ska finnas en direktör. Det anges också att i styrelsen för SciLifeLab ska det ingå bl.a. en företrädare för varje värduniversitet. Förordningsregleringen ger dessutom styrelsen för SciLifeLab ett mandat oberoende av medelsförvaltande lärosätets universitetsstyrelse när det gäller vissa uppgifter. Stockholms universitet anser därför, av skäl som framförts ovan, att en förändring av denna ordning skulle riskera att försvaga det kvalitetsdrivande samarbetet mellan lärosätena och därför innebära en risk för SciLifeLab. Om det inte skulle finnas någon förordningsreglering på området skulle det innebära att Kungl. Tekniska högskolan bestämmer om SciLifeLabs organisation och ledning. Det skulle inte heller finnas någon skyldighet att utse företrädare för de övriga värduniversiteten i en eventuell styrelse för SciLifeLab. Vidare skulle de uppgifter

som i dag ankommer på styrelsen kunna komma att beslutas av t.ex. styrelsen för Kungl. Tekniska högskolan.

Stockholms universitet menar att en sådan ordning skulle minska incitamentet för de lärosäten som i dag är värduniversitet att verka för ett samarbete i frågor som rör SciLifeLab och därmed hämma en fortsatt utveckling av verksamheten. Till detta kommer också att personal vid SciLifeLab i dag är anställda vid de olika värduniversiteterna och den forskningsinfrastruktur som finns vid centrumet kan innehållas av de olika värduniversiteterna men även av andra. Verksamheten vid SciLifeLab bygger alltså på att flera aktörer bistår med kompetens, utrustning och andra faciliteter. Om enbart ett lärosäte skulle vara fullt ut ansvarigt för hela verksamheten, riskeras att en gemensamt bedriven verksamhet, som enligt vad som har sagts varit betydande för att SciLifeLab har blivit så framgångsrikt, går förlorad. I stället bör samarbeten mellan olika lärosäten utvecklas vidare. Det kräver dock enligt Stockholms universitet en viss övergripande reglering från statsmakternas sida, även om universitetet i grunden anser att den närmare interna organisationen och styrningen av ett lärosäte ska lärosätet självt förfoga över. I fråga om SciLifeLab handlar det dock om en verksamhet där flera lärosäten och andra aktörer är involverade och det bör sålunda finnas en reglering som garanterar ett visst inflytande över hur verksamheten på ett övergripande plan leds och vilka uppgifter som ankommer på en ledning, dvs. styrelsen för SciLifeLab.

Stockholms universitet menar att denna typ av förordningsreglering bör övervägas för vissa ytterligare stora forskningsinfrastrukturer. I förordningsregleringen bör värduniversitetens gemensamma ansvar för verksamheten vara explicit.

Den politiska styrningen

Utredaren skriver: ”Riksdagen och regeringen bör fokusera på den långsiktiga inriktningen, sätta eventuella mål samt besluta om resurser. I övrigt bör riksdagen och regeringen fokusera på att följa upp verksamheten och de fattade besluten” (avsnitt 8.1.2, s. 231). Stockholms universitet vill till detta lägga möjligheten att, som argumenterats för ovan, för vissa större forskningsinfrastrukturer i förordning reglera hur infrastrukturen ska styras. Vidare skriver utredaren: ”Regeringen bör bredda deltagandet i forskningsberedningen till att omfatta de politiska partierna, för att långsiktigt förankra forskningspolitiska inriktningar. Även forskningsberedningens roll bör utvecklas i till exempel arbetet med den forskningspolitiska propositionen” (avsnitt 8.1.2, s. 231). Även om syftet att garantera långsiktighet är gott finns risken att processen politiseras och att till exempel regionalpolitik blandas in i processen, som fallet är i försvarsfrågorna som utredaren jämför med och som är fallet när det gäller etablerandet av nya universitet. Förslaget andas också en övertro på forskningsberedningens betydelse och funktion, i alla fall i relation till hur den har fungerat fram till idag.

Digitala infrastrukturer och nya myndigheter

Utredningen föreslår, i linje med SUHF:s och VR:s förslag, en ny myndighet för digitala infrastrukturer. Det är bra men hur detta ska ske konkretiseras inte i utredningen. Stockholms universitet ser organisation och finansiering av digital forskningsinfrastruktur som den nu viktigaste infrastrukturfrågan och processen måste drivas aktivt, problemen är akuta och möjligheterna stora.

Utredningen föreslår vidare en ”Framtida myndighet för forskningsinfrastruktur av särskilt nationellt intresse” (avsnitt 8.6, s. 267) och renodlandet av VR till att fokusera på finansiering av grundforskning. Denna nya myndighet föreslås finansiera, men inte ansvara för, infrastrukturerna och myndigheten för digital infrastruktur föreslås bli en del av den. Stockholms universitet ser inget behov av denna myndighet och ser risker med att renodla VR:s ansvar och, inte minst som redogjorts för ovan, att avskaffa extern finansiering och därmed förknippad utvärdering av stora delar av den nationella forskningsinfrastrukturen.

SciLifeLab

Utredningen föreslår att organisationsformen behålls, att förordningsregleringen av tidsgränsen för direktören slopas och att Kungl. Tekniska högskolan utser ordförande och hela styrelsen efter samråd med de övriga värdunderstiteten, Stockholms universitet stöder dessa ändringsförslag (avsnitt 8.4.2, s. 251). Emellertid reagerar universitetet mot följande text i utredningen: ”Förordningen reglerar samverkan mellan specifikt fyra lärosäten, vilket antyder att regeringen gjort en bedömning av lärosätenas forskningsverksamheter inom livsvetenskap och anser att samverkan behöver regleras. För utredningen är behovet av att reglera samverkan inte självklar. Tvärtom, har utredningen kommit till slutsatsen att reglering av samverkan, om möjligt, bör lämnas friare. På så sätt får Kungl. Tekniska högskolan mer frihet att anpassa organisationen och styrningen av verksamheten utefter behov och ändamål” (avsnitt 8.4.2, s. 252). Det är Stockholms universitets uppfattning att parterna har gemensamt och lika ansvar för driften och utvecklingen av verksamheten och att detta, av skäl som redogjorts för ovan, är väsentligt för SciLifeLabs framgång och föreslår att detta tydliggörs i förordningen.

MAX IV

Utredningen lägger inga förslag avseende det som Stockholms universitet ser som två avgörande frågor för MAX IV – den bristande nationella förankringen och finansieringen. Synpunkter rörande möjligheter till att stärka den nationella förankringen har getts ovan i avsnitten om ”Överenskommelsebaserat samarbete” och ”Förordningsreglering”. När det gäller finansieringen så menar Stockholms universitet att MAX IV borde finansieras direkt via statsbudgeten på samma sätt som SciLifeLab. Kostnaden för MAX IV är så stor att den är svår att hantera tillsammans med finansieringen av alla andra, jämförelsevis små, nationella forskningsinfrastrukturer. Det måste säkerställas att de stora mycket dyra infrastrukturerna MAX IV och ESS finansieras separat. I annat fall riskerar förändringar i deras behov tränga ut

annan infrastruktur. Det måste poängteras att hur viktiga och potentiellt betydelsefulla dessa anläggningar än är för svensk forskning så är de bara relevanta för en liten del av den forskning som bedrivs och prioriteras vid svenska universitet.

Stockholms universitet ser mycket allvarligt på de fortsatta problemen runt MAX IV såsom de tydliggörs i VR:s utvärdering 2021, den femte i ordningen sedan 2018. Problemen måste lösas nu så att acceleratorns unika tekniska egenskaper hinner utnyttjas för att utveckla ett världsledande vetenskapligt program. Tidsfönstret för detta håller på att stängas.

Tillgång till polarforskningsfartyg

Stockholms universitet instämmer i utredningens slutsats att alternativen till en nykonstruktion av en forskningsisbrytare skulle innebära en avsevärd ambitionssänkning vad gäller svensk polarforskning. Denna forskning har med Oden som bas kommit att inta en internationellt ledande position och givet Arktis centrala betydelse för klimatets utveckling är forskningsfrågorna mer aktuella än någonsin. En ny svensk forskningsisbrytare kan bli ett än viktigare flaggskepp än vad Oden är och en aktiv symbol för Sveriges bidrag med internationellt ledande klimatforskning samt stärka Sveriges röst i politiska sammanhang kring Arktis och Antarktis och i klimatfrågan. Stockholms universitet förordar starkt en svensk efterföljare till Oden och räknar med att då ytterligare höja ambitionsnivån vad gäller forskning i polarområdena (avsnitt 9.2.3, s. 286).

Detta beslut är fattat av rektor, professor Astrid Söderbergh Widding. Föredragande i ärendet har varit Anna-Karin Tidén, Avdelningen för forsknings- och samverkansstöd.